

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЛЕСІ УКРАЇНКИ

МАЛЕВИЧ НАЗАР ЮРІЙОВИЧ



УДК 330.322:2:631.95

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА**

08.00.06 – економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Луцьк – 2018

Дисертація на правах рукопису

Роботу виконано у Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор технічних наук, професор
Гевко Роман Богданович,
Тернопільський національний економічний університет,
завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Сохнич Анатолій Якович,
Львівський національний аграрний університет,
завідувач кафедри управління земельними ресурсами;

кандидат економічних наук
Чудовська Вікторія Анатоліївна,
Інститут агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України,
старший науковий співробітник лабораторії
збалансованого природокористування

Захист дисертації відбудеться “5” грудня 2018 р. о “14” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32. 051. 07 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 (корпус В), ауд. 107.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30а.

Автореферат розіслано “31” жовтня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент



А. О. Фатенок-Ткачук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Нині сільськогосподарське виробництво в Україні спрямоване на досягнення максимальних економічних вигод без належних заходів щодо підвищення родючості ґрунтів та витрат на охорону земельних ресурсів. У зв'язку з надмірним навантаженням на земельні ресурси виникає комплекс глобальних і регіональних екологічних проблем у сільськогосподарському виробництві, а саме: втрата ґрунтами природної родючості, їх деградація, виснаження, поширення вітрової та водної ерозії, забруднення довкілля засобами хімізації, радіонуклідами, важкими металами, відходами тваринництва тощо. Це призводить до погіршення якості сільськогосподарських земель.

З метою забезпечення збалансованого розвитку економіки та раціонального природокористування важливе значення має перехід аграрного сектора економіки України на модель сталого розвитку та подальше функціонування на цих засадах.

Теоретичні та методичні аспекти інвестиційної привабливості територій, оцінювання інвестиційної привабливості регіонів висвітлено у наукових працях українських та зарубіжних учених: І. Андела, Г. Бірмана, І. Бланка, Л. Гітмана, І. Горленко, В. Гриньової, С. Гуткевич, С. Іщук, М. Кісіля, Л. Ліпич, В. Максимова, К. Новікової, О. Оніщенка, С. Петровської, Д. Стеченка, Л. Тарангул, Л. Черчик, Г. Штофера та ін.

Проблемні питання щодо сталого розвитку сільськогосподарського землекористування в ринкових умовах господарювання, а також інноваційно-інвестиційна складова екологізації використання земельних ресурсів у аграрній сфері були розглянуті у наукових працях Д. Бабміндри, В. Будзяка, Д. Добряка, О. Караїм, О. Коваліва, П. Колодія, І. Марехи, А. Мартина, М. Миргород, Є. Мішеніна, О. Новоторова, Н. Паляничко, Д. Романської, Б. Сидорука, І. Скороход, А. Сохничя, О. Стрішенець, М. Ступеня, А. Третяка, В. Третяк, В. Чудовської, А. Шворака, О. Шкуратова та ін.

Водночас аналіз наукових праць щодо розв'язання еколого-економічних проблем аграрного землекористування свідчить, що на сучасному етапі розвитку сільського господарства потребують узагальнення та поглиблення теоретико-методичні підходи до формування, оцінювання та підвищення інвестиційної привабливості земель сільськогосподарського призначення. Актуальність теми дисертаційної роботи обумовила визначення мети, завдання та напрямків дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у межах таких тем: “Управління соціоекологоекономічною безпекою” (номер державної реєстрації 0117U002302), де автором розроблена організаційно-економічна модель та економіко-технологічний механізм гарантування екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва; “Розробка рекомендацій та пропозицій

для розвитку екобезпечного землеробства та патентний супровід нових розробок” (номер державної реєстрації 0117U003470), в межах якої автором запропоновано модель екобезпечного землеробства та рекомендації для інноваційного забезпечення розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва; “Розробка пропозицій підвищення енергоефективності виробництва аграрної продукції та патентний супровід технічних розробок” (номер державної реєстрації 0117U003465), в межах якої автором запропоновано інноваційно-інвестиційний механізм для підвищення енергоефективності виробництва аграрної продукції.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних підходів та розробки практичних рекомендацій щодо формування інноваційно-інвестиційного механізму розвитку екобезпечного землеробства.

Для досягнення визначеної мети необхідно виконати такі завдання:

- розвинути теоретичні основи екобезпечного землеробства з урахуванням світового досвіду екологізації землекористування та уточнити понятійно-категоріальний апарат за темою дослідження;
- обґрунтувати теоретико-методичні аспекти дослідження еколого-економічної ефективності розвитку екобезпечного землеробства;
- уточнити сутність поняття «екологічна безпека» при обґрунтуванні необхідності розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва;
- виокремити регіональні особливості аграрного виробництва з урахуванням якісних показників сільськогосподарських угідь;
- сформуванати організаційно-економічний механізм у системі екологізації аграрного виробництва;
- обґрунтувати механізм інформаційного обміну в процесі державного регулювання розвитку сільськогосподарського землекористування у контексті його екологізації;
- запропонувати стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарського землекористування з урахуванням євроінтеграційних перспектив України;
- удосконалити систему складових організаційно-економічного механізму щодо покращення інвестиційної привабливості земель сільськогосподарського призначення в контексті екобезпечного виробництва;
- розробити основні складові в системі інноваційного забезпечення розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва.

Об’єктом дослідження є інноваційно-інвестиційні засади екобезпечного сільськогосподарського землекористування.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних положень щодо формування засад екобезпечного землеробства в сучасних умовах господарювання в контексті еколого-безпечного розвитку системи землекористування.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні фундаментальні та прикладні положення макро- та мікроекономіки, регіональної економіки, економіки природокористування та охорони навколишнього середовища.

Виконання завдань дисертаційної роботи здійснювалося на основі загальнонаукових та специфічних наукових методів: системний аналіз було використано для вивчення закономірностей та систематизації наукових положень щодо екологізації сільськогосподарського виробництва і землекористування в Україні та світі (підрозділи 1.1, 1.4); монографічний метод використовувався для опрацювання наукових публікацій, нормативних документів з питань екобезпечного сільськогосподарського землекористування (підрозділ 1.2, 1.3); комплексний аналіз застосовувався для оцінювання ефективності використання сільськогосподарських угідь та розробки напрямів підвищення екологічності землекористування (підрозділ 2.1, 2.2, 2.3); економіко-статистичні методи використовувалися для оцінки потенціалу земель сільськогосподарського призначення в аграрному землекористуванні та можливостей екологізації аграрного землеробства (підрозділ 2.1, 3.2, 3.3); метод аналогій і порівнянь було застосовано для обґрунтування перспективних напрямів сільськогосподарського землекористування (підрозділ 3.1).

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують екологічні засади в системі землекористування, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства екології і природних ресурсів України, Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», матеріали і методичні рекомендації інших наукових установ, Головного управління статистики у Тернопільській області, праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій, що спрямовані на удосконалення формування системи екобезпечного сільськогосподарського землекористування. Найвагомішими науковими результатами, що обумовлюють новизну дослідження, є:

вперше:

– обґрунтовано сутність функціонування екобезпечного аграрного виробництва як такого, що передбачає випуск екологічно чистої продукції та базується на комплексі принципів та характеристик екобезпечного землекористування, які спрямовані на відновлення якості земельних ресурсів, залучених до процесу виробництва;

удосконалено:

– методичний підхід до оцінки еколого-економічної ефективності виробництва екобезпечної аграрної продукції, що, на відміну від існуючих, передбачає урахування соціальних, екологічних та економічних ефектів, які утворюються в різних сферах аграрного виробництва та суспільного життя і визначення доцільності впровадження екобезпечного землекористування;

– організаційно-економічний механізм стимулювання виробництва екобезпечної аграрної продукції з урахуванням світового досвіду екологізації сільськогосподарського виробництва, що, на відміну від діючого, передбачає комплексне використання економічних важелів, стимулів та санкцій, а також формування відповідного ринкового інструментарію;

– модель виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції, що, на відміну від існуючих, передбачає врахування економічної, організаційної, техніко-технологічної та нормативно-правової складових при здійсненні екобезпечного землекористування;

– механізм інформаційного обміну в процесі інноваційного забезпечення екологізації аграрної сфери у формуванні екобезпечного інноваційно орієнтованого сільськогосподарського виробництва, який, на відміну від нинішнього, враховує можливості та потреби використання екоінновацій як на локальному рівні, так і при формуванні загальнодержавної та регіональної політики екобезпечного розвитку аграрної сфери;

набули подальшого розвитку:

– удосконалення класифікації принципів формування стратегії розвитку екобезпечного аграрного виробництва, яка, на відміну від існуючих, включає принцип збалансованості землекористування, принцип відповідальності в землекористуванні, принцип взаємоузгодженості дій на різних рівнях управління, принцип соціально орієнтованого землекористування, принцип відповідності запланованих дій умовам господарювання, що сприятиме покращенню якості та безпечності сільськогосподарської продукції, дотриманню природоохоронних вимог в процесі її виробництва, підвищенню еколого-економічної ефективності використання та охорони земельних ресурсів, диверсифікації землекористування та формуванню інвестиційно привабливого середовища в системі землекористування;

– інструменти та важелі стимулювання інвестування екологізації аграрного виробництва, що, на відміну від нинішніх, передбачає їх групування на інфраструктурні, інформаційні та нормативно-правові елементи;

– модель інноваційного розвитку екобезпечного аграрного землекористування, яка, на відміну від існуючих, враховує фактори розвитку екобезпечного землеробства, екологічні, економічні та соціальні передумови;

- напрями екологізації землекористування в контексті покращення якості земель сільськогосподарського призначення, що, на відміну від існуючих, передбачають використання комплексу різноманітних органічних відходів для відтворення потенціалу сільськогосподарських угідь.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні інноваційно-інвестиційних засад забезпечення розвитку екобезпечного землеробства. Наведено рекомендації щодо напрямків активізації інноваційної діяльності у сфері екологізації аграрного землекористування, підвищення родючості ґрунтів та покращення якості продукції, а також формування механізму інформаційного обміну у напрямку забезпечення збалансованого використання наявного земельно-ресурсного потенціалу в аграрній галузі.

Пропозиції автора щодо вищезазначених положень використані аграрними підприємствами Тернопільської області, а саме ТОВ АП “Колос-2” (довідка № 71 від 29.03.2018 р.), ПАП “Дзвін” (довідка № 160/1 від 13.04.2018 р.).

Окремі отримані автором результати впроваджені у діяльність Тернопільської філії державної установи “Інститут охорони ґрунтів України” (довідка № 158-18/122 від 29.03.2018 р.).

Результати дослідження також впровадженні в навчальний процес Тернопільського національного економічного університету, зокрема при викладанні дисциплін “Моніторинг еколого-економічних систем” і “Основи ґрунтознавства” (довідка № 126-25/543 від 30.03.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише ті ідеї, положення і розрахунки, які є результатом особистих внесків роботи автора.

Апробація результатів досліджень. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали схвальні відгуки на 5 міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства» (м. Тернопіль, 24–25 березня 2016 р.), 3-й міжнародній науково-практичній конференції «Імпортозамінні технології вирощування, зберігання і переробки продукції садівництва та рослинництва» (м. Умань. – 24–25 травня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Прикладна економіка – від теорії до практики» (м. Тернопіль. – 27 жовтня 2017 р.), IV міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні технології та інтенсифікація національного виробництва» (м. Тернопіль. – 30 листопада 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика менеджменту безпеки» (м. Луцьк. – 16 травня 2018р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження опубліковано у 15 наукових працях (7 з яких у співавторстві) загальним обсягом 7,54 друк. арк. (особисто автору належить 4,49 друк. арк.), з них 6 статей у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 4,41 друк. арк., 1 – у закордонному журналі, що входить до міжнародної науко метричної бази Index Scopus загальним обсягом 0,51 друк. арк., 5 праць апробаційного характеру загальним обсягом 0,82 друк. арк. та 3 патенти на корисну модель загальним обсягом 1,8 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок. Робота містить 30 рисунків, 16 таблиць, список використаних джерел із 222 найменувань на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У розділі 1 “Теоретико-методичні аспекти розвитку екобезпечного землеробства” розглянуто суть поняття «екобезпечне землеробство» та його основні характеристики, обґрунтовано методику дослідження ефективності розвитку галузі «екобезпечного землеробства», узагальнено нормативно-правове забезпечення в галузі екологічного землекористування.

У сучасному розумінні термін «екологізація» стосовно продукції сільського господарства включає такі складові: відсутність у продукції

шкідливих, ненатуральних та інших речовин, які негативно впливають на людський організм; безпеку використання сировинних ресурсів для людини та довкілля; мінімум негативного впливу на навколишнє середовище на всіх етапах виробництва продукції; нешкідливу утилізацію або переробку відходів.

Важливу роль на шляху екологізації сільськогосподарської сфери мають відігравати системи екологічного землеробства, які базуються на використанні суто органічних добрив, методах нехімічного контролю за поширенням бур'янів, шкідників, хвороб, зберіганні продуктів харчування і кормів без синтетичних добавок; спираються на передові технології, гарантують високу якість продуктів харчування, економно та ефективно використовують ресурси землі, підтримуючи природний баланс в аграрному землекористуванні.

З метою інтеграції агропромислового комплексу України у світову економіку необхідно дотримуватись принципів екологічної безпеки у процесі виробництва, що передбачає застосування таких методів і способів господарювання, які не призводять до розвитку негативних процесів в агросистемах або запобігають їхньому виникненню.

За сучасних умов забруднення довкілля екологічне сільське господарство є перспективною галуззю агропромислового комплексу України, так як забезпечує підтримання цілісності агроєкосистем та збалансований розвиток агросфери. Тому, у результаті впровадження принципів екологічного розвитку аграрного виробництва отримуються еколого-економічний і соціальний ефекти.

При оцінці еколого-економічної ефективності виробництва екобезпечної аграрної продукції, неодмінно потрібно враховувати всі соціальні, екологічні та економічні ефекти, які утворюються в різних галузях аграрного виробництва та суспільного життя і визначати доцільність впровадження екобезпечного землекористування (рис. 1).

Обґрунтовані параметри оцінки еколого-економічної ефективності екобезпечного землеробства та розвитку сфери екобезпечного аграрного виробництва дадуть змогу випускати і споживати екологічну сільськогосподарську продукцію, що сприятиме оздоровленню довкілля та збереженню екологічно чистих сільських територій.

Визначальну роль у процесі екологізації аграрної сфери має відігравати створення єдиного нормативно-правового акту, який об'єднає всі правові норми щодо регулювання розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва в Україні. Формування законодавчого поля в даній сфері має відбуватися на основі врахування світового досвіду ведення екобезпечного сільськогосподарського землекористування, зокрема вагомим є досвід розвинутих країн щодо особливостей заохочення організації органічних виробництв та їх подальшої державної підтримки.

Важливою передумовою подальшого розвитку сфери екологічного сільськогосподарського виробництва в Україні є створення і забезпечення дієвості системи стимулюючих важелів та інструментів для заохочення використання екобезпечних технологій на рівні окремих аграрних формувань, а також активізація інформаційно-просвітницької роботи стосовно пропаганди способів ведення екобезпечного господарства серед сільського населення.



Рис. 1. Основні показники в системі оцінки еколого-економічної ефективності виробництва екобезпечної аграрної продукції

Примітка: розроблено автором

У розділі 2 “Еколого-економічний аналіз та оцінка інноваційно-інвестиційних механізмів для забезпечення ефективності екобезпечного виробництва” охарактеризовано розвиток сільськогосподарської галузі; досліджено організаційно-економічні механізми в системі екологізації аграрного виробництва, розкрито інноваційно-інвестиційну складову в управлінні розвитком екобезпечного виробництва.

Формування та функціонування ефективного ринку органічної та екобезпечної продукції, адаптованого до умов сучасної економіки, неможливе без відповідного механізму, що забезпечуватиме вдосконалення системи управління, виробничо-організаційних відносин, формуватиме фінансову стабільність та прибутковність аграрних формувань.

Економічний механізм екологізації виробництва – це комплекс різноманітних важелів, нормативів, інституціональних структур, який, внаслідок фінансово-економічного та організаційного сприяння, стимулює здійснення природоохоронних заходів.

Враховуючи позиції щодо класифікації економічних механізмів екологізації, нами запропоновано виділяти такі типи механізмів з відповідними інструментами їх реалізації: *обмежувальні* (податок на забруднення; штрафні санкції; екологічний податок; грошові стягнення; ліцензування певних видів діяльності); *заохочувальні* (цінове стимулювання; субсидії; безпроцентні позики; пільгове оподаткування та кредитування); *ринково-орієнтовані* (торгівля квотами; створення екологічних брендів; екологічна сертифікація; екологічний маркетинг).

Функціонування економічного механізму розвитку екобезпечного виробництва на рівні окремих аграрних формувань можливе за наявності ефективного організаційного механізму – системи зв'язків організаційного характеру, які виникають у результаті фінансово-господарської діяльності та спрямовані на підвищення її екологічного рівня.

З метою встановлення стійкої рівноваги еколого-економічних інтересів виробників та споживачів сільськогосподарської продукції необхідне розроблення організаційно-економічної моделі та дієвого економіко-технологічного механізму гарантування екологічної безпеки цієї продукції, який полягатиме у побудові системи економічних стимулів виробництва екобезпечної продукції.

Модель виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції повинна базуватись на інноваційно-інвестиційних складових (рис. 2).

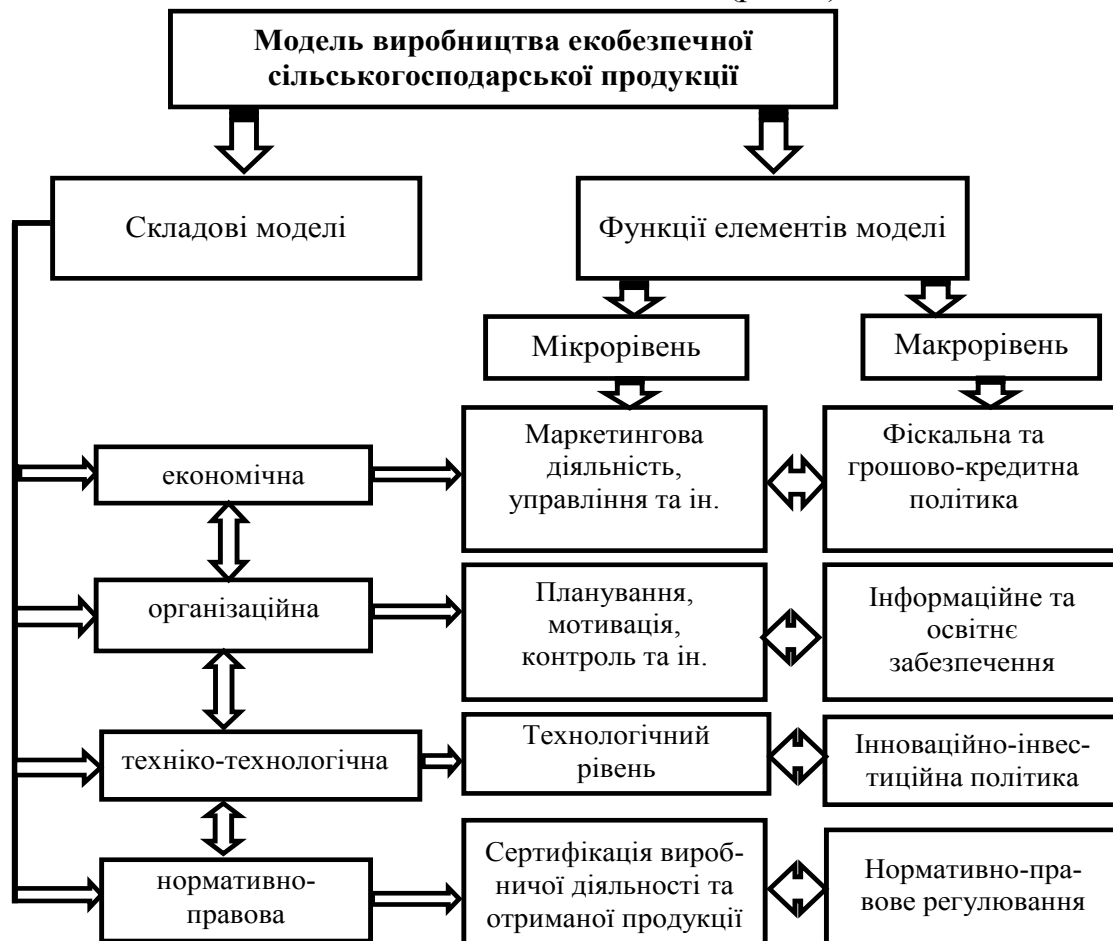


Рис. 2. Модель виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції

Примітка: розроблено автором

Розвиток виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції на інноваційній основі забезпечить формування екологічно стійких виробничих агросистем інноваційного типу, що спрямовані на виробництво екобезпечної сільськогосподарської продукції та формування її ринку. Виконання вимог та норм екологічної безпеки має гарантуватись системою державного та громадського екологічного контролю в напрямку припинення екологічно небезпечної сільськогосподарської діяльності, що сприятиме виробництву екобезпечної сільськогосподарської продукції (рис. 3).

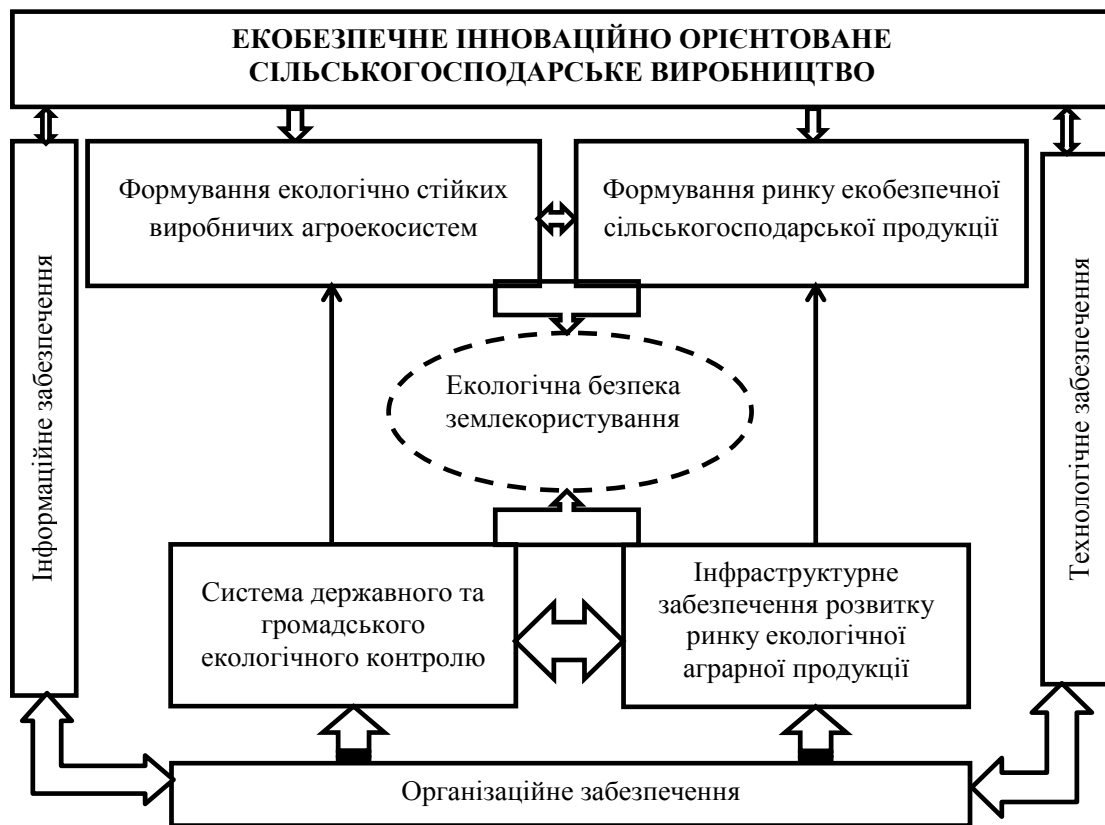


Рис. 3. Екобезпечне інноваційно орієнтоване сільськогосподарське виробництво в системі забезпечення екологічної безпеки землекористування

Примітка: розроблено автором

Доведено, що інвестиційна привабливість екологічної складової знаходиться в тісному зв'язку з рівнем економічного розвитку країни. Інвестуючи в екологізацію аграрної галузі, створюється основа для подальшого економічного розвитку та стимулювання появи нових економічних інтересів і потреб, формування якісно нового рівня споживання та росту країни.

Інвестиційне забезпечення екологічної безпеки аграрного сектору України сприятиме формуванню такого економіко-екологічного потенціалу, який забезпечить комплексне розв'язання екологічних проблем у сфері сільськогосподарської діяльності та розширення можливостей економічного розвитку аграрної сфери. Інвестування екологічних процесів в аграрній сфері сприятиме формуванню передумов для економічного розвитку сільських територій і забезпеченню сталого розвитку аграрної сфери в Україні.

У розділі 3 “Напрями використання інноваційно-інвестиційних складових в екобезпечному аграрному землекористуванні” досліджено стратегічні пріоритети використання земель сільськогосподарського призначення в умовах євроінтеграційних перспектив, запропоновано шляхи покращення інвестиційної привабливості земель сільськогосподарського призначення екобезпечного виробництва, розглянуто інноваційне забезпечення в структурі розвитку екобезпечного виробництва.

Пріоритетним напрямом сучасного розвитку вітчизняного аграрного сектору за умов інтеграції України в європейський економічний простір має бути цілеспрямований перехід на модель екологічно збалансованого розвитку, що спиратиметься на досягнення економічних, соціальних та екологічних ефектів. Це зумовлює необхідність досягнення стратегічних напрямів діяльності, які мають бути спрямовані на радикальне удосконалення методів і способів аграрного господарювання.

Стратегія розвитку екобезпечного аграрного виробництва в Україні має базуватися на принципах, які можна згрупувати таким чином:

– *принцип збалансованості землекористування* (всі заходи, які здійснюються в рамках планування напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва, мають бути орієнтовані на досягнення еколого-економічної ефективності та самовідтворюваності земельно-ресурсного потенціалу);

– *принцип відповідальності в землекористуванні* (діяльність має бути спрямована на забезпечення екологічно ефективного використання земельних ресурсів, їх збереження і захист від деградації);

– *принцип взаємоузгодженості дій на різних рівнях управління* (координація діяльності державних органів в структурі управління екологічною безпекою в напрямку уникнення протиріч);

– *принцип соціально орієнтованого землекористування* (перехід від виробництва окремих продуктів землеробства для забезпечення високої прибутковості аграрних формувань до підтримки життєсприятливих комплексів на сільських територіях, а також природних систем, що забезпечують матеріальний добробут, фізичне й духовне здоров'я, максимальне розкриття творчого потенціалу сільських жителів);

– *принцип відповідності запланованих дій умовам господарювання* (врахування впливу зовнішніх і внутрішніх факторів).

Дотримання зазначених принципів сприятиме покращенню якості та безпечності сільськогосподарської продукції, дотриманню природоохоронних вимог у процесі її виробництва, підвищенню еколого-економічної ефективності використання та охорони земельних ресурсів, забезпеченню сприятливих передумов для збалансованого розвитку сільських територій та ефективного господарювання на землі, диверсифікації землекористування та формування інвестиційно привабливого середовища в системі землекористування та поліпшення екологічної ситуації в країні.

Впровадження та розвиток стратегічних напрямів землекористування на рівні аграрних формувань, в сучасних умовах господарювання, є одним з напрямків вдосконалення діяльності сільськогосподарських підприємств та ефективного використання наявних земельних угідь та їх потенціалу.

Для визначення інвестиційної привабливості окремих землекористувань з позиції якісного стану угідь проведено кластерний аналіз за якісними показниками ґрунтів адміністративних районів Тернопільської області.

Дендрограму результатів проведеного кластерного аналізу зображено на рисунку 4.

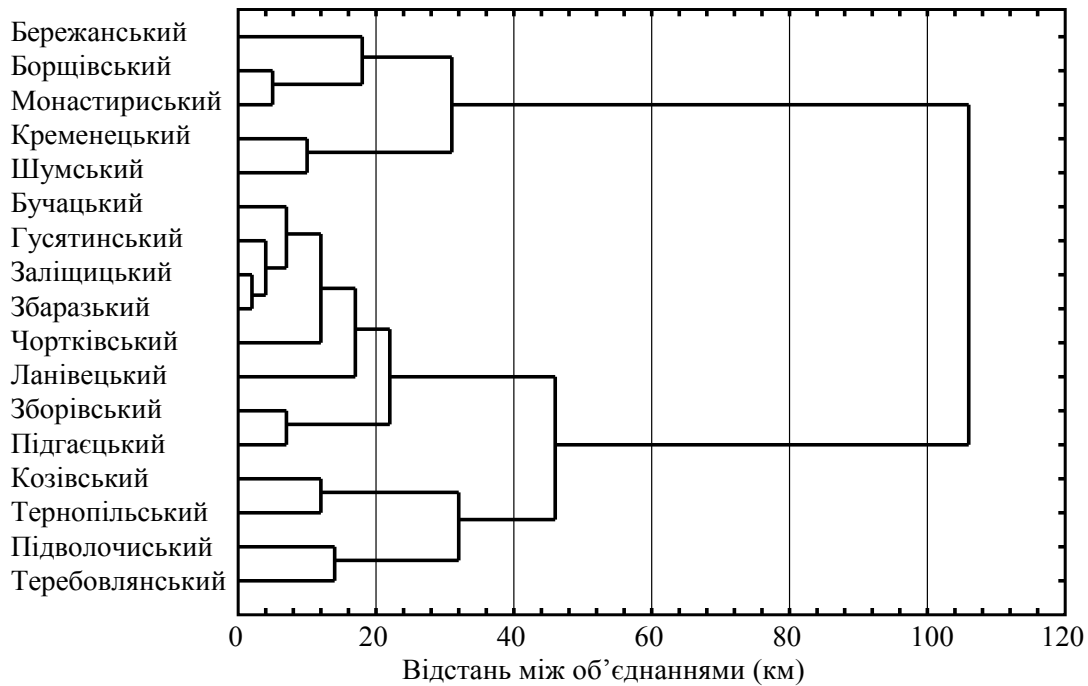


Рис. 4. Дендрограма кластерного аналізу адміністративних районів Тернопільської області

Примітка: розроблено автором

Виходячи із візуального представлення отриманих результатів встановлено, що райони утворюють три кластери, аналіз яких свідчить про сприятливі якісні параметри ґрунтів Тернопільської області для ведення екологічної сільськогосподарської діяльності, що покращує її інвестиційну привабливість.

З метою залучення інвестиційних ресурсів в галузь екобезпечного сільськогосподарського землекористування, слід здійснювати комплекс заходів за алгоритмом, який включає такі етапи: планування пріоритетних напрямів використання земельних ресурсів, шляхом складання планів, програм вкладення інвестиційних ресурсів в сферу екологізації аграрного виробництва; визначення територій для вкладення екологічних інвестицій; реалізація інвестиційних проектів в галузі екобезпечного землекористування.

Аналізуючи особливості розвитку органічного сільського господарства в Україні та перспективи просування його продукції на зовнішній ринок, важливою є розробка і запровадження механізму стимулювання інвестиційних процесів екологізації аграрного виробництва (рис. 5).

Окрім змін на макрорівні, впровадження такого механізму дає змогу забезпечити розвиток державного-приватного партнерства в сфері екологізації сільського господарства та вдосконалення відповідних економічних відносин.

Цей механізм також дає можливість активізувати залучення людського капіталу, нових джерел інвестиційних ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників, сформувавши передумови для реалізації інвестиційно-інноваційних заходів соціально-економічного й екологічного розвитку сільських територій.

Розробка та використання екологічних інновацій є необхідною передумовою для забезпечення високого рівня екологічної безпеки сільськогосподарської продукції та процесу її виробництва, а також зміцнення конкурентних позицій аграрних формувань.

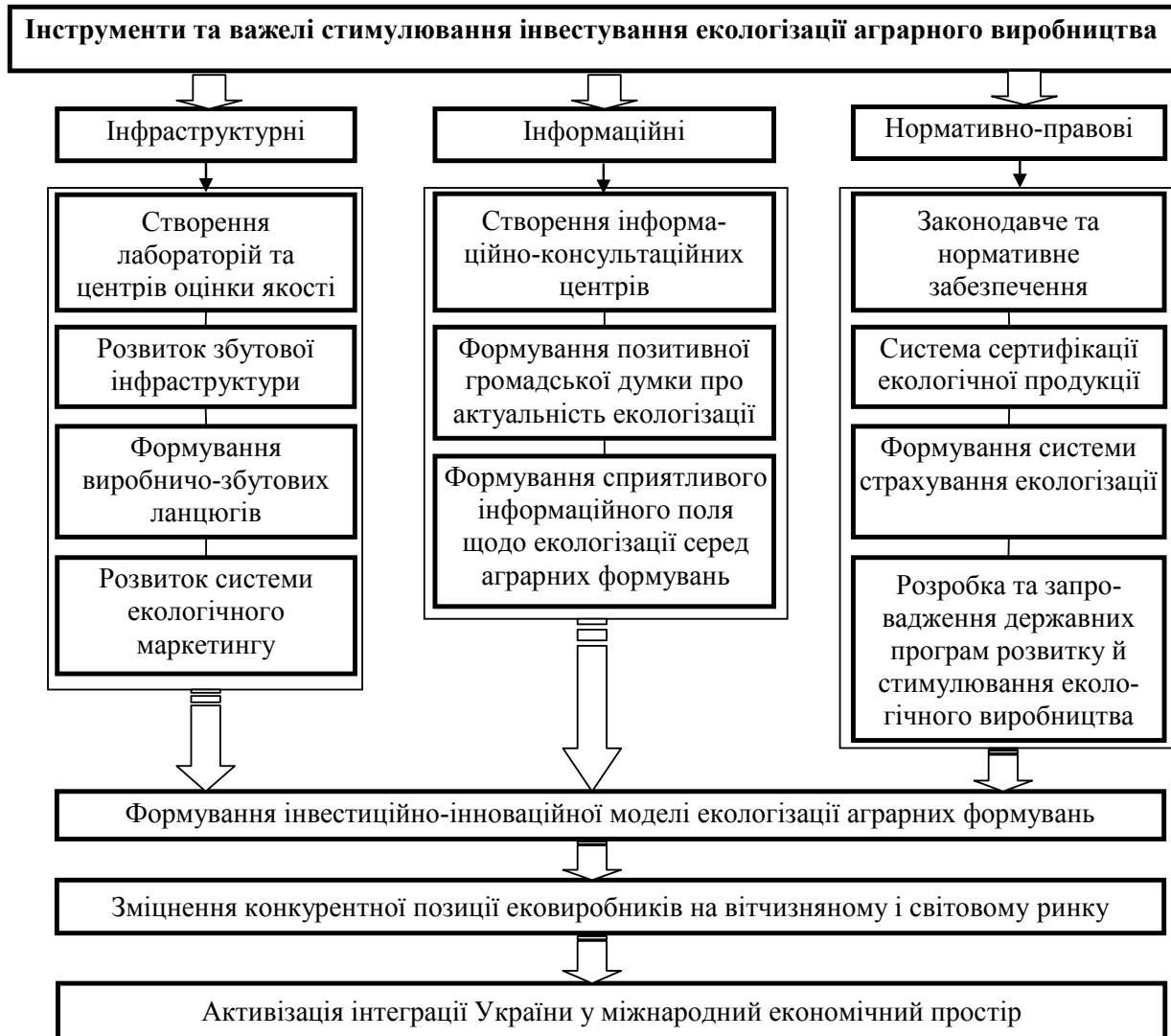


Рис. 5. Механізм стимулювання інвестиційних процесів в галузі екологізації аграрного виробництва

Примітка: розроблено автором

Сучасне сільськогосподарське виробництво потребує використання нових елементів технологій вирощування агрокультур, які сприяють оптимізації живлення рослин і при цьому є економічно та екологічно вигідними.

Для оцінки залежності урожайності окремих видів сільськогосподарських культур від внесених у ґрунт поживних речовин з органічними та мінеральними добривами побудовано економетричні моделі, які наведені в таблиці 1.

Залежність урожайності сільськогосподарських культур від внесених у ґрунт поживних речовин з органічними та мінеральними добривами

Види сільськогосподарських культур	Рівняння регресії, x_1 – поживні речовини з органічних добрив, кг/га, x_2 – поживні речовини з мінеральних добрив, кг/га
Зернові та зернобобові	$y = 26,99 - 4,93x_1 + 0,2x_2$
Пшениця озима	$y = 21,11 - 2,17x_1 + 0,18x_2$
Кукурудза на зерно	$y = 1,34 + 0,4x_1 + 0,47x_2$
Картопля	$y = 174,56 - 6,78x_1 + 0,17x_2$
Овочі	$y = 130,19 + 0,01x_1 + 0,47x_2$
Кукурудза кормова	$y = 165,52 + 0,4x_1 + 1,07x_2$
Сіяні трави	$y = 55,02 + 0,1x_1 + 0,14x_2$

Примітка: розроблено автором

Як видно з наведених результатів моделювання, всі коефіцієнти при змінній x_2 додатні, що свідчить про позитивний вплив внесення мінеральних добрив на урожайність сільськогосподарських культур. Коефіцієнти при змінній x_1 для моделей мають різні знаки, що вказує на позитивний і негативний ефект від внесення органічних добрив під певні культури.

Така ситуація може бути наслідком незбалансованості системи удобрення за органічним і мінеральним компонентом і недостатнього обсягу внесення поживних речовин через органічні добрива, що зменшує ефект від їх використання. Тому пріоритети при роботі аграрних формувань з покращення урожайності сільськогосподарських культур повинні ставитися перш за все на збільшення використання органічних елементів при їх удобренні, які формують саме першу компоненту.

Нами запропоновано використовувати в якості інноваційної технології в галузі екобезпечного сільськогосподарського виробництва енергоефективний екологічно чистий спосіб вирощування овочевих та інших тепличних культур у спорудах штучного клімату.

Активізація інноваційної діяльності у сфері екологізації аграрного землекористування має бути націлена на забезпечення відтворювальної здатності природно-ресурсного потенціалу при його залученні в господарський оборот та зниження негативного антропогенного впливу на довкілля.

Для досягнення цієї мети варто створити відповідну фінансову базу та розвивати мотивування та консультативне стимулювання природоохоронної діяльності аграрних підприємств, що сприятиме зниженню матеріальних затрат виробництва та підвищенню конкурентоспроможності аграрної продукції.

Таким чином, для зміни ситуації в аграрній галузі необхідні радикальні, неординарні заходи з урахуванням політичних, соціальних, економічних, енергетичних, матеріально-технічних і екологічних умов.

Основою для підвищення ефективності виробництва в АПК є освоєння ресурсощадних та екобезпечних технологій у сільському господарстві, наприклад отримання біогумусу чи енергоефективне екологічно чисте

виращування овочевих та інших тепличних культур у спорудах штучного клімату.

Впровадження запропонованих рекомендацій дасть можливість перетворити агропромисловий комплекс у передовий, конкурентоспроможний сектор економіки країни та істотно поліпшити еколого-економічну ситуацію в регіонах.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та практичні рекомендації щодо розвитку інноваційно-інвестиційного забезпечення екобезпечного землеробства в Україні. Отримані результати дають можливість сформулювати висновки, що мають теоретичне і практичне значення та свідчать про досягнення мети дослідження й виконання поставлених завдань.

1. Важливою складовою екобезпечного аграрного виробництва є екологізація використання земель сільськогосподарського призначення, під якою слід розуміти цілеспрямований процес втілення комплексу взаємоузгоджених та взаємопов'язаних економічних, технологічних, організаційних та інших заходів, а також управлінських рішень, що запобігають порушенню екологічної рівноваги в природному середовищі. Зазначені заходи покликані унеможливити погіршення екологічного стану земель, мінімізувати негативний вплив на довкілля, забезпечити збереження ландшафтного і біологічного різноманіття, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, гарантувати виробництво екобезпечної аграрної продукції.

2. Екобезпечне землекористування можна охарактеризувати як комплекс заходів, що забезпечують виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції з метою досягнення економічного, екологічного та соціального ефекту. Концепція екобезпечного землекористування повинна враховувати екологічні процеси в агроєкосистемах, адаптацію до економічних умов господарювання та встановлювати порядок взаємовідносин економічних суб'єктів у процесі виробництва екологічно чистої аграрної продукції.

3. Визначення еколого-економічної ефективності екобезпечного землеробства має передбачати оцінку впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище, виявлення взаємозв'язків між економічною і екологічною підсистемами, попереднє виявлення ключових проблем охорони довкілля та диспропорцій економічного розвитку. Встановлено, що методичні підходи до оцінки еколого-економічної ефективності виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції повинні включати аналіз її економічної, екологічної, соціальної й енергетичної складових. Таким чином, при оцінці еколого-економічної ефективності виробництва екобезпечної аграрної продукції, обов'язково потрібно враховувати всі соціальні, екологічні та економічні ефекти, які утворюються в різних сферах аграрного виробництва та суспільного життя і визначати доцільність впровадження екобезпечного землекористування.

4. Обґрунтовано, що формування організаційно-економічного механізму стимулювання розвитку органічного та екобезпечного сільського господарства

має здійснюватися шляхом реалізації заходів, які включають застосування відповідних інструментів впливу з урахуванням нормативно-правового, інформаційного та методичного забезпечення. Результати проведених досліджень свідчать, що організаційно-економічне регулювання екологізації аграрного виробництва має відповідати потребам споживачів, економічним закономірностям та враховувати існуючі позиції у сфері державної економічної політики, орієнтованої на дерегуляцію господарської діяльності та приведення національної системи регулювання у відповідність до європейських і світових вимог.

5. Модель виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції має базуватися на відповідних механізмах, а саме економічному, організаційному, техніко-технологічному та нормативно-правовому. Формування даних складових елементів забезпечення розвитку сільськогосподарської галузі на сучасному етапі має бути спрямовано на збалансоване використання наявного природно-ресурсного потенціалу на рівні окремих аграрних формувань.

Формування системи організаційних і економічних важелів та інструментів забезпечення розвитку сільськогосподарської галузі на сучасному етапі повинно бути цілеспрямоване на збалансоване використання наявного природно-ресурсного потенціалу на рівні окремих аграрних господарств.

6. Важлива роль в системі стимулювання інноваційної активності екологізації аграрного виробництва має відводитись забезпеченню інформаційного обміну щодо використання новітніх екологічних технологій та розумних інновацій усередині країни та за її межами. Формування механізму інформаційного обміну дозволить підвищити ефективність екологізації аграрної галузі в Україні, використати кращий міжнародний досвід та сприятиме покращенню ефективності застосування інноваційних інструментів в сфері екобезпечного виробництва.

7. Стратегічними цілями державної політики щодо екологізації аграрного виробництва є забезпечення екологічної безпеки країни та її економічного розвитку без завдання шкоди навколишньому природному середовищу за умови підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення та демографічної ситуації в країні. Визначальним для формування стратегічних напрямків сільськогосподарського землекористування є концентрація зусиль суб'єктів господарювання на чотирьох основних елементах: продукт, процес виробництва, якість землі та природно-кліматичні умови. Реалізація запропонованих стратегічних пріоритетів використання земель сільськогосподарського призначення забезпечить збалансоване, високоефективне й екобезпечне їх використання, збереження та примноження їх продуктивного потенціалу.

8. Для забезпечення високої ефективності екобезпечного аграрного виробництва обґрунтовано модель інноваційного розвитку сфери екобезпечного аграрного землекористування. Активізація інноваційної діяльності у сфері екологізації аграрного землекористування має бути направлена на забезпечення відтворювальної здатності природно-ресурсного потенціалу при його залученні в господарський оборот та зниження

негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище. Для досягнення цієї мети, у першу чергу, варто створити відповідну правову базу та розвивати наукове консультування природоохоронної діяльності аграрних підприємств, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Малевич Н. Ю. Нормативно-правове забезпечення екологічного землекористування в Україні та його значення при формуванні державної політики. *Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 4. С. 82–90. (Міжнародна представленість та індексація журналу: *Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), РИИЦ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index, Index Copernicus, MIAR, Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz*) (0,72 д. а.).

2. Малевич Н. Ю. Особливості оцінки функціонування галузі екобезпечного землеробства. *Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал*. 2016. № 7–8 [64]. С. 108–113. (Міжнародна представленість та індексація журналу: *РИИЦ, Index Copernicus*) (0,67 д. а.).

3. Гевко Р. Б., Дзядикевич Ю. В., Малевич Н. Ю. Екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва. *Сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал*. 2017. № 2 [35]. С. 156–162. (Автором вивчено вплив екологічних аспектів на забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції). (Міжнародна представленість та індексація журналу: *Index Copernicus*) (0,72/0,24 д. а.).

4. Гевко Р. Б., Дзядикевич Ю. В., Брошак І. С., Ткаченко І. Г., Погріщук Б. В., Малевич Н. Ю. Напрями використання енергії пірамід. *Вісник інженерної академії України*. 2017. №1. С. 135–140. (Автором доведено, що пірамідальні теплиці мають два функціональні призначення: екологічне вирощування рослин і оздоровлення людини) (0,74/0,12 д. а.).

5. Малевич Н. Ю. Обґрунтування основних складових економічного механізму стимулювання виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2017. № 27. С. 273–281. (Міжнародна представленість та індексація журналу: *Index Copernicus, Polish Scholarly Bibliography Citefactor, ResearchBible, Google Scholar, MIAR (ISDS 1,3), General Impact Factor (GIF), Journal, Factor, PBN, USJ*) (0,78 д. а.).

6. Малевич Н. Ю. Особливості формування стратегії розвитку екологічно безпечного сільського господарства в Україні в умовах євроінтеграційних перспектив. *Економічний часопис Східноєвропейського національного*

університету імені Лесі Українки. 2018. № 2 (14). С. 105–112. (Міжнародна представленість та індексація журналу: *Index Copernicus*) (0,78 д. а.).

Наукові праці у зарубіжних виданнях:

7. Malevych N., Sydoruk B., Hevko R. Reasoning the ways to improve the investment support in agricultural land use ecologization system. *Modern Science. Scientific journal*. 2018. № 2. С. 39–47. (Автором запропоновані напрямки практичної реалізації інвестування в екологічно безпечні виробництва). (Міжнародна представленість та індексація журналу: *Google Scholar, Index Copernicus, РИИЦ*) (0,51/0,17 д. а.).

Наукові праці апробаційного характеру:

8. Малевич Н. Ю. Екобезпечне землекористування: характеристики і принципи здійснення. *Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства*: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 24–25 березня 2016 р. Тернопіль, 2016. С. 209–211 (0,11 д. а.).

9. Малевич Н. Ю., Гевко Р. Б. Перспективні напрями використання енергії пірамід. *Імпортозамінні технології вирощування, зберігання і переробки продукції садівництва та рослинництва*: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 24–25 травня 2017 р. Умань. – С. 222–225. (Автором обґрунтовано ефективність впливу енергії пірамід на процеси, які відбуваються всередині у них) (0,22/0,11 д. а.).

10. Малевич Н. Ю. Деякі аспекти екологізації аграрного виробництва. *Прикладна економіка - від теорії до практики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27 жовтня 2017 р. Тернопіль. С. 201–203 (0,25 д. а.).

11. Малевич Н. Ю. Економічні механізми підтримки розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. *Інноваційні технології та інтенсифікація росту національного виробництва*: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 30 листопада 2017 р. Тернопіль. С. 111–113 (0,12 д. а.).

12. Малевич Н. Ю. Роль інновацій в сфері забезпечення розвитку екобезпечного виробництва. *Теорія та практика менеджменту безпеки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 16 травня 2018 р. Луцьк. С. 105–109 (0,12 д. а.).

Патенти:

13. Пірамідальна розкладна теплиця: пат. 108783 Україна: МПК А05F 9/16 / Гевко Р. Б., Дзядикевич Ю. В., Ткаченко І. Г., Сидорук Б. О., Стрішенець О. М., Розум Р. І., Гевко Б. Р., Малевич Н. Ю. № u 201601955; заявл. 29.02.2016; опубл. 25.07.2016, Бюл № 14. (Автором запропоновано спосіб розкладання бокових граней пірамідальної теплиці) (0,6/0,1 д. а.).

14. Комплекс теплиць з рідким підігрівом: пат. 110978 Україна: МПК А01G 9/14 / Гевко Р. Б., Янишин Я. С., Стрішенець О. М., Клендій О. М., Сидорук Б. О., Буряк М. В., Малевич Н. Ю., Романюк П. В. № u 201604320 заявл. 19.04.2016; опубл. 25.10.2016, Бюл № 20. (Автором запропоновано спосіб підігріву теплиці) (0,6/0,1 д. а.).

15. Спосіб одержання біогумусу: пат. 114685 Україна: МПК C05F 3/00 / Броцак І. С., Собко В. І., Городицька І. В., Касянчук В. Ю., Крук Р. Л., Малевич Н. Ю. № u 201610673 заявл. 16.07.2016; опубл. 10.03.2017, Бюл № 5. Бюл № 5. (Автором запропоновано склад компонентів біогумусу) (0,6/0,1 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Малевич Н. Ю. Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення розвитку екобезпечного землеробства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. – Тернопільський національний економічний університет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України, Луцьк, 2018.

У дисертаційній роботі обґрунтовано та розроблено теоретико-методичні підходи та практичні рекомендації щодо формування інноваційно-інвестиційних механізмів розвитку екобезпечного землеробства.

Удосконалено структуру організаційно-економічного механізму стимулювання виробництва екологічної аграрної продукції на основі врахування світового досвіду.

Досліджено стратегічні пріоритети використання земель сільськогосподарського призначення в умовах євроінтеграційних перспектив.

Для визначення інвестиційної привабливості окремих землекористувань з врахуванням стану земельних угідь проведено кластерний аналіз за якісними показниками ґрунтів адміністративних районів Тернопільської області.

Розроблено основні складові в системі інноваційного забезпечення розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва.

Для стимулювання інвестиційної привабливості окремих землекористувань запропоновано враховувати інфраструктурні, інформаційні та нормативно-правові складові, що є визначальними для покращення інвестиційної привабливості даного виду діяльності.

Ключові слова: екобезпечне землеробство, екологічне землекористування, екобезпечне виробництво, ефективність, екологізація, інвестиційно-інноваційні механізми.

АННОТАЦИЯ

Малевич Н. Ю. Инновационно-инвестиционные основы обеспечения развития экобезопасного земледелия. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 – экономика природопользования и охраны окружающей среды. – Тернопольский национальный экономический университет, Восточноєвропейский национальный университет имени Леси Украинки, Министерство образования и науки Украины, Луцк, 2018.

В диссертационной работе освещены теоретико-методические положения и практические рекомендации по развитию инновационно-инвестиционного обеспечения экобезопасного земледелия в Украине. Рассмотрена сущность понятия «экобезопасное земледелие» и его основные характеристики, обоснована методика исследования эффективности развития отрасли «экобезопасного земледелия». Осуществлен эколого-экономический анализ, а также оценены инновационно-инвестиционные механизмы для обеспечения эффективности экобезопасного производства, в частности, раскрыта инновационно-инвестиционная составляющая в системе управления развитием экобезопасного производства. Обоснованы приоритетные направления использования инновационно-инвестиционных составляющих в экобезопасном аграрном землепользовании. Предложены пути улучшения инвестиционной привлекательности земель сельскохозяйственного назначения в системе экобезопасного производства, рассмотрено инновационное обеспечение в структуре развития экобезопасного сельскохозяйственного производства. Научно обоснована модель инновационного развития сферы экобезопасного землепользования.

Ключевые слова: экобезопасное земледелие, экологическое землепользование, эффективность экобезопасного производства, экологизация, инвестиционно-инновационные механизмы.

ABSTRACT

Malevych N. Y. Innovative-investment basis for eco-safe farming agriculture development providing. – Manuscript copyright.

Ph.D. thesis in Economics on specialism 08.00.06 – “Economics of nature use and environmental protection”. – Ternopil national economy university, Lesya Ukrainka Eastern European National University, of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2018.

Theoretical-methodical approaches and practical recommendations on innovative-investment mechanisms of eco-safe farming agriculture development have been substantiated and developed in the thesis. Theoretical-methodical approaches on forming, estimating and rising the investment attractiveness of agricultural lands and innovative support of agricultural lands use system have been generalized and deepened. The essence of eco-safe agricultural production functioning aimed at manufacture of ecologically clean products and based on eco-safe lands use principles and characteristics complex designed to restore the quality of land resources involved into production has been scientifically substantiated.

Theoretical principles of eco-safe farming agriculture taking into account global experience of land use ecologization have been studied in the paper and conceptual-categorical apparatus has been specified according to the research theme. It has been substantiated that eco-safe lands use in agriculture will provide not only land productivity rise, efficient lands use and positive impact on the environment but will enable to get ecologically safe products as well, as there is a great need in them due to negative social-demographic processes and increase of population burden of

disease level in Ukraine. The rise of ecological and economic efficiency of land resources use under new economic management conditions will assist the maintenance of nature protection and restoration functions of land resources.

It has been substantiated in the paper that ecological-economic efficiency is one of the main categories in economic system of agriculture and it indicates its performance. Ecological-economic effect is value growth of benefits due to nature protection measures implementation.

It was proved that by substantiation of estimation parameters of ecological-economic efficiency of eco-safe farming agriculture and development of eco-safe agrarian production one can prevent the production and consumption of not eco-clean agricultural products and assist the environmental enhancement and preserve ecologically clean agricultural areas.

The structure of organization-economic mechanism of encouragement of eco-clean agricultural products manufacture has been improved taking into account the global experience in eco-clean agricultural production support.

Taking into consideration the author's viewpoint concerning economic mechanisms of ecologization three types of mechanisms have been suggested to use in agricultural activity ecologization, namely: restricting, encouraging and market-oriented.

The focus was made on the necessity to form and implement, first of all, regional investment policy to provide internal ecological-economic potential accumulation and investment attractiveness improvement of agricultural branch ecologization.

Here, planning and control of technological changes towards ecologization are the key components in model formation of innovation support of agrarian branch eco-safe development.

Strategic priorities of agricultural lands use have been investigated under European integration prospects conditions.

It was substantiated that sustainable functioning of agroecosystems is an integral factor which characterizes the state of ecological safety.

To determine the investment attractiveness of certain lands use taking into account land quality the cluster analysis has been made in terms of soil quality factors in administrative districts of Ternopil region.

It was proposed to improve the quality of agricultural lands by means of using the complex of various organic wastes of animal, plant and natural origin, wastes of food and processing industries and their vermiculture.

To evaluate the efficiency of different structural elements in the field of eco-safe agrarian production a model of innovation development of eco-safe agrarian land use sphere has been substantiated.

The system of elements on the investment attractiveness rise of agricultural lands from the perspective of eco-safe production has been improved.

Main components in the system of innovation support of eco-safe agricultural production development have been developed.

Key words: eco-safe farming agriculture, eco-safe land use, eco-safe production, efficiency, ecologization, investment-innovation mechanisms.

Підписано до друку 30.10.2018 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А030-18. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua